

фойдаланишни ўзида акс эттирадиган аҳолига йўналтирилган моделдан фойдаланиш долзарблик касб этади.

Давлат тиббий суғуртасини ривожлантиришда институционал, молиялаштириш элементлари, аҳоли қамраб олиш мезонлари ва тиббий хизматлар таснифи омиллари каби тамойилларни инобатга олиш зарур экан. Бунда, тиббий суғуртани ишлаш механизмида суғурта бадаллари ва тўловлари ўртасидаги фарқни қоплаш учун суғурта компаниясининг инвестициявий фаолиятига эътибор қаратиш. Аҳолининг тиббий хизматлардан фойдаланиш тезлиги кўрсаткичини баҳолаш ва унда мавжуд тузатиш коэффициентларидан фойдаланиш лозим. Шунингдек, аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтож қатламини қамраб олишга қаратилган мезонларни ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Умумий хулоса қилиб айтганда, давлат тиббий суғуртасини жорий этилиши биринчидан, давлат бюджети маблағларидан мақсадли ва манзилли фойдаланиш имконияти оширар экан. Иккинчидан, аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтож бўлган қатламини тиббий-молиявий рискларини бартараф этишга ёрдам беради. Учинчидан, давлат тиббий суғурта жамғармаси маблағларини инвестициявий фаолиятга йўналтиришга шарт-шароит яратиб беради. Натижада, ижтимоий-иқтисодий барқарорлик ва инсон қадрини янада оширишга бўлган имкониялар кенгайиб боради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Carrin, G. (2002). *Social health insurance in developing countries: A continuing challenge. International Social Security Review*, 55(2), 57–69. doi:10.1111/1468-246x.00124

2. Tabor, S. R. (2005). *Community-based health insurance and social protection policy. World Bank, Washington: Social Protection Discussion Paper Series.*

3. Умурзақова М.Н. Аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш тизимида тиббий суғуртани ривожлантириш борасидаги илғор хорижий тажрибалар//Иқтисод ва молия (Экономика и финансы), 2018. - №4. – Б. 48-56.

4. Ғаниев Ш.В., Хайдаров А. Ижтимоий суғуртани ривожлантириш—аҳолини ижтимоий ҳимоя қилишнинг муҳим омили //Новости образования: исследование в XXI веке. – 2023. – Т. 2. – №. 15. – С. 297-306.

YASHIL IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA BANKLARNING AHAMIYATI

Karimov Shamsiddin

*Raqobatni rivojlantirish va iste'molchilar
huquqlarini himoya qilish qo'mitasi*

Bugungi kunda iqlim o'zgarishini inkor etib bo'lmaydi. Aholining doimiy o'sib borishi natijasida bugungi kunda insoniyatning tabiatga nisbatan ayovsiz munosabatda bo'lishi tobora ortib bormoqda. Iqlim o'zgarishi global moliyaviy tizim uchun jiddiy

tizimli xavf-xatarlari yillar davomida tartibga soluvchi organlar va ekologlar tomonidan muntazam muhokama qilib kelinmoqda.

Global iqlim o'zgarishi muammolariga qarshi turishda moliyaviy sektorning roliga global siyosat maydonida jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Regulyatorlar butun dunyo bo'ylab tijorat banklari bilan yashil moliyani yaxshilash uchun hamkorlik qilmoqda.

Hozirgi dunyoda ekologik va ijtimoiy muammolar global miqyosda muammolarni keltirib chiqarmoqda. Shuning uchun ham uzoq muddatli barqarorlikni ta'minlash uchun barqaror rivojlanishga katta e'tibor qaratilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 62-moddasida "Fuqarolar atrof tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishga majburdirlar" [1] deb belgilab qo'yilgan. Shu bilan birgalikda, jamiyatning barqaror rivojlanishini ta'minlash bugungi kunda korporativ boshqaruv tizimining ham asosiy maqsadlaridan biri hisoblanadi. Banklar jamiyatning barqaror rivojlanishiga yo'naltirilgan loyihalarga sarmoya kirituvchi asosiy institutlardan biri sifatida o'z faoliyatida mavjud ekologik va ijtimoiy xatarlarni hisobga olishi shart.

Yashil iqtisodiyot uzoq muddatli istiqbolga ega bo'lib, jamiyatga qiymat yetkazib berish uchun resurslardan foydalanish usullariga e'tibor qaratadi. Bu faqatgina kam uglerodli yoqilg'i manbalari foydalanishgina bo'lmasdan, sayyoramizning ekologik resurslarini hurmat qilgan holda, bugungi va ertangi kun uchun insoniyatga boylik, barqarorlik va farovonlikni yaratish uchun resurslarning samaradorligi va yetarliligini qanday oshirish mumkinligidir. Bu farovonlikni yaxshilash bilan birga, ekologik xavf va resurslar tanqisligini sezilarli darajada kamaytirishni kafolatlaydigan modeldir.

Yashil iqtisodiyotda ish bilan bandlik va daromadning o'sishi uglerod chiqindilari va ifloslanishini kamaytirish, energiya va resurslar samaradorligini oshirish, shuningdek, biologik xilma-xillik va ekotizim xizmatlarining yo'qolishining oldini olish imkonini beruvchi iqtisodiy faoliyat, infratuzilma va aktivlarga davlat va xususiy investitsiyalarni jalb qilish orqali amalga oshiriladi.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Atrof-muhit bo'yicha Dasturi (UNEP) yashil iqtisodiyotni "inson farovonligi va ijtimoiy tenglikni yaxshilash, shu bilan birga ekologik xavf va ekologik tanqislikni sezilarli darajada kamaytiradigan iqtisodiyot" deb ta'riflagan. Eng sodda ifoda bilan aytganda, yashil iqtisodiyotni uglerod darajasi past, resurslardan tejamkor va ijtimoiy jihatdan qamrab oluvchi iqtisodiyot sifatida tasavvur qilish mumkin.

Yashil iqtisodiy rivojlanishda banklarning o'rni bor:

Moliyalashtirish. Banklar yashil loyihalarni moliyalashtirishga hissa qo'shish orqali yashil iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlaydi. Qayta tiklanadigan energiya loyihalari, energiya samaradorligi investitsiyalari va chiqindilarni qayta ishlash loyihalari kabi yashil loyihalarni moliyalashtirish banklar portfelida muhim o'ringa ega bo'lib bormoqda. Banklar tegishli kredit mahsulotlari, arzon kreditlar yoki yashil loyihalarni moliyalashtirish uchun maxsus moliyalashtirish shartlarini taklif qilish orqali ushbu loyihalarni amalga oshirishga yordam beradi.

Barqarorlik. Banklar kredit va investitsiya qarorlarida barqarorlik mezonlarini hisobga olgan holda yashil iqtisodiy rivojlanishga yordam beradi. Ular atrof-muhit va

ijtimoiy ta'sirlarni baholaydi va yuqori barqarorlikka ega bo'lgan loyihalarni moliyalashtiradi. Bu atrof-muhitga ta'sirni kamaytiradigan, energiya samaradorligini ta'minlaydigan va toza texnologiyalardan foydalanadigan loyihalarni qo'llab-quvvatlashni o'z ichiga oladi. Ular, shuningdek, barqarorlik mezonlariga javob bermaydigan loyihalarni moliyalashtirishga nisbatan ehtiyotkorlik bilan yondashadi.

Risklarni boshqarish. Banklar atrof-muhit va iqlim o'zgarishi xavfini baholash orqali o'zlarining risklarni boshqarish strategiyalari ni belgilaydilar. Yashil iqtisodiy rivojlanish ekologik xavflarni boshqarish va yashil moliyalashtirishni ko'paytirishni talab qiladi. Banklar ekologik risklarni o'zlarining moliyaviy ko'rsatkichlariga ta'sir qiladigan tarzda baholaydilar va bu risklarga qarshi choralar ko'radilar. Shu bilan birga, yashil loyihalar va barqaror investitsiyalarni moliyalashtirish riskni diversifikatsiya qilishi va portfelning diversifikatsiyasiga hissa qo'shishi mumkin.

Innovatsiyalar va konsalting. Banklar yashil iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirish uchun innovatsiyalar va konsalting xizmatlarini taqdim etadilar. Ular innovatsion moliyaviy mahsulotlar va xizmatlarni ishlab chiqish orqali yashil loyihalarni qo'llab-quvvatlaydi. Ular, shuningdek, kompaniyalar va mijozlarga barqarorlik bo'yicha maslahat beradi. Bu atrof-muhit va ijtimoiy ta'sirlarni baholashda yordam berish, barqarorlik strategiyalarini yaratish va barqarorlik hisobotini o'z ichiga oladi.

Tijorat banklarida ekologik va ijtimoiy risklarni baholash bo'yicha amaliyotni to'g'ri yo'lga qo'yilishida Markaziy bankning ham o'z o'rni bor. Markaziy bank bevosita mamlakatdagi mavjud tijorat banklari faoliyatini tartibga solib turuvchi organ hisoblanib, ularning faoliyatida majburiy tUSDagi talablarni qo'yish vakolatiga ham egadir. Tijorat banklari tomonidan yashil o'sishni samarali rag'batlantirish uchun markaziy bankning rivojlanishdagi roli muhim ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-fevraldagi "O'zbekiston — 2030" strategiyasini "Yoshlar va biznesni qo'llab-quvvatlash yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida"gi PF-37-sonli Farmoni bilan Davlat dasturi qabul qilingan. Davlat dasturida Markaziy bankka ham aynan ekologik va ijtimoiy risklarni boshqarish bo'yicha tegishli vazifalar yuklatilgan. Unga ko'ra, "Yashil kreditlar"ni jalb qilish va moliya bozorini tartibga solishda ESG tamoyillarini joriy qilish [2] bo'yicha tegishli topshiriq yuklatilgan.

Banklarning kredit portfellarini diagnostika qilish va dekarbonizatsiya bo'yicha ustuvorliklarni aniqlash va ESG risklarini boshqarish uchun konsalting kompaniyalarini jalb qilish. Bunda:

banklarning kredit va investitsion portfellarini "yashillashtirish";

xalqaro miqyosda banklarning mavqeyini oshirish;

xalqaro moliya institutlari hamda Yashil iqlim jamg'armasi orqali iqlimni moliyalashtirish imkoniyatlarini kengaytirish kabi bir qancha muhim ishlar amalga oshirilishi lozimligi belgilab qo'yilgan.

Barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish yo'lidagi global tendensiya banklar oldiga yangi vazifa – ekologik (E – ekologik), ijtimoiy (S – ijtimoiy) va boshqaruv (G –

boshqaruv) mas'uliyati tamoyillariga yo'naltirilgan biznes modelini qurish vazifasini qo'yimoqda.

Mamlakatimizda mavjud bo'lgan Tijorat banklari bugungi kunda O'zbekiston Respublikasining "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi, "Ekologik ekspertiza to'g'risida"gi qonunlar, O'zbekiston Respublikasining Uy-joy va Yer kodekslari, "Davlat ekologik ekspertizasi to'g'risida"gi nizom, shuningdek atrof-muhitni muhofaza qilish va ijtimoiy siyosat sohasidagi xalqaro moliya institutlarining tavsiyalariga muvofiq ekologik va ijtimoiy risklarni baholash uchun tegishli majburiy talablarni qamrab olgan siyosatni ishlab chiqishi hamda amaliyotga joriy etishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, Banklarning yashil iqtisodiy rivojlanishdagi roli barqarorlik va atrof-muhitni muhofaza qilish maqsadlariga erishishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Moliyaviy resurslarni to'g'ri yo'naltirish va barqarorlik tamoyillariga asoslangan qarorlar qabul qilish yashil iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirish va ekologik barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. –T.: O'zbekiston, 2023-yil.*
2. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-fevraldagi "O'zbekiston — 2030" strategiyasini "Yoshlar va biznesni qo'llab-quvvatlash yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida"gi PF-37-sonli Farmoni*
3. www.cbu.uz
4. www.lex.uz
5. <https://unece.org/green-economy-3> - *Birlashgan Millatlar Tashkilotining Yevropa Iqtisodiy Komissiyasi rasmiy veb sayti.*

QISHLOQ XO'JALIGINI INNOVASION TEXNOLOGIYA ASOSIDA RIVOJLANTIRISH

Suyunov Safarmurod

*Termiz Iqtisodiyot va servis universiteti
Iqtisodiyot yo'nalishi 1-bosqich
magistratura tinglovchisi*

Jahonda ekologik muammolarni keskinlashuvi, iqlim o'zgarishlarning tobora kuchayib borishi, tuproqning sho'rlanishi, cho'llanishi, atmosfera havosining ifloslanishi, bioxilma-xillik, tabiiy resurslar zahirasining keskin kamayib borishining oldini olish borasida qator chora-tadbirlar qo'llash bugunning birlamchi vazifasiga aylanmog'i lozim.

Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra "cho'llanish natijasida har yili dunyoda 6 mln. gektardan ortiq sug'oriladigan yerlar ishdan chiqmoqda. Buning oqibatida oxirgi 20 yil ichida qishloq xo'jaligi mahsulotlari 520 mlrd. AQSh dollari miqdorida kam yetishtirilmoqda". Qishloq xo'jaligida yuqori iqtisodiy samaradorlikka erishish, qishloq xo'jaligi mahsulotlari hajmini to'xtovsiz oshirib borishda tabiiy resurslardan oqilona